

Abstract: The article focuses on the place and role of women in science and professional philosophy. Some of the obstacles are mentioned that it encounters in the process of education in philosophy and career in science. Some common stereotypes, myths and prejudices are presented.

Keywords: women, science, philosophy, stereotypes, prejudices.

Съществуващите изследвания, отнасящи се към мястото на жената във философията, не се обединяват около обща хипотеза. Според Дженифър Саул, един от утвърдените автори в областта на половото равенство, твърденията, че броят на жените в професионалната философия е много по-малък от броя на мъжете, не показват задължително наличието на проблем, който трябва да бъде решен от философите (Saul 2013). Възможно е областта на философията да не е достатъчно привлекателна за жените по редица причини. Една от вероятните хипотези е, че напредъкът на жените във философията е възпрепятстван от наличието на два добре подкрепени психологически феномена – имплицитна пристрастност и стереотипна заплаха (Saul 2013). Съществува основателна причина да приемем, че това е истина и че дава основание на философите да искат да направят нещо за недостатъчното представителство на жените във философията – както в името на справедливостта, така и заради самата философия. Таня Ламброзо, автор в областта на когнитивните науки и философията, твърди, че може би действително

---

* Деница Узунова – главен асистент доктор, Философски факултет, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“; e-mail: omnius_deni@abv.bg

не бива да се пренебрегва фактът, че през 2013 г. жените във философията са представени значително по-малко от мъжете. Съотношението между половете в тази област наподобява това в инженерните науки, физиката, математиката, което разграничава философията от останалите науки в областта на хуманитаристиката. На Запад подобни изследвания не са новост, но в страни като България все още отношението към тази проблематика е скептично. Въпреки че проучванията¹ в тази насока сочат, че в България мъжете и жените са относително балансирано представени в почти всички области на науката, то въпросът със стереотипите остава все още актуален.

Интерпретациите могат да бъдат различни. По въпроса за мястото и ролята на жената във философията още Хегел с категоричност заявява във „Философия на правото“, че субстанциалното предназначение на жената е в семейството. Несъмнено разсъжденията на Хегел са в духа на времето, в което пише, и в унисон с неговата теза, че „всеки индивид е син на своето време“ (Хегел 2000). По отношение на въпроса за мястото на жената във философията той заявява: „Жените могат да бъдат образовани, но не са създадени за висшите науки, за философията и за някои изкуства, които изискват всеобщо. Жените могат да имат хрумвания, вкус, изящество, но не притежават идеалното“ (Хегел 2000). Възможни са и други тълкувания. Ломброзо допуска, че жените са изключени от конфронтационния стил на философията или пък, че жените са по-склонни към кариера с практически приложения (Lombrozo 2013). Най-правдоподобната хипотеза според нея е, че във философията действат различни форми на явна и имплицитна пристрастност, както и в рамките на други академични дисциплини (Lombrozo 2013). Става дума за образа на философа, който сякаш не кореспондира с представата за жената.

Не съществува специфично емпирично проучване, което да изследва стереотипите по отношение на пола и заниманията с философия, но са налични много предпоставки, които водят до допускането, че философията е стереотипна като мъжка сфера на дейност в науката. Според Дженифър Саул това се дължи на факта, че философията се свързва предимно с разум и обективност, а философска-

---

¹ Представяне на резултати от социологическото изследване по проект „Полова диференциация в академичната среда“, 2020.

та мисъл – с мъжество, докато субективността и нефилософското – с женствеността (Saul 2013). И въпреки липсата на изследвания върху стереотипите в областта на философията задълбочено са проучвани стереотипите в областта на математиката. Математиката е силно стереотипна като „мъжка“ и изглежда разумно според Саул да се предполага, че философията с често засилената употреба на логиката отчасти наследява този стереотип (Saul 2013). Логическата компетентност обикновено се разглежда като необходимо условие за успех в тази област. Доказателство за това са не само курсовете по логика, без които е невъзможно изучаването на философия в университетите, но и засиленото ѝ изучаване в училищна среда. Съвсем логично е обективността да се свързва с философията, затова Саул твърди, че би следвало стереотипите в тази област да отсъстват или да са значително по-малко. Изследванията показват, че хората систематично надценяват собствената си способност да бъдат обективни (Uhlmann, Cohen 2007). Стереотипът, че философията и науката са чисто мъжки сфери на професионалната дейност, е често срещан. Подобни представи съществуват в почти всички професии, базирани на интелекта, не само в науката и философията, но и в политиката и управлението. Това явление е парадоксално, особено за сферата на науката, поради факта, че именно тя има претенции за безпристрастност и обективност. Противно на това, водещ фактор се оказва доверието към учения, а от тази гледна точка стереотипите оказват своето въздействие (Ivanova 2017). В свое изследване от 2017 г. – „Жената в науката и философията: доминиращи митове и реалност“ – Анна Костина се опитва да опровергае често срещани стереотипи за жените в науката. В страна като Русия например най-разпространената представа е, че е характерно за жените, които се занимават с наука и философия, да нямат деца. Това отдалечава жената от нейното основно предназначение – да бъде съпруга и майка. За Русия темата е актуална, а образът на „майката“ е от изключително значение в системата от представи на руския народ. Предположението, че заниманията с философия и наука ще се превърнат в препятствие пред семейните ѝ ангажименти, оформя негативен образ на жената като философ, учен (Костина 2017). Според Костина образът на учения и образът на майката са представени

като несъвместими в медиите. Нещо повече, това е характерно както за западните, така и за руските медии (Костина 2017). Изследване, проведено от Виенския институт за демография, предоставя статистика, според която 44% от жените учени на възраст между 40 и 45 години нямат деца, останалите 56% имат 0,9% деца за всяка жена (т.е. всяка десета жена е бездетна). Като цяло сред жените, занимаващи се с академична наука в Австрия и Германия, нивото на бездетността наистина е изключително високо – достига 45–60%, което се потвърждава от проучвания през различни години (Vuber 2011). В САЩ проучванията по темата са многобройни, докато в Европа този въпрос е в центъра на вниманието през последните няколко години. Отчасти това се дължи на недостатъчното представяне на жените в науката. Например Министерството на образованието в Германия инвестира в изследвания в тази област. Проектът “Frauen an die Spitze” има за цел да изучава баланса между родителството и академичната кариера в германските университети. Проблемът, който се откроява, е, че в съвременното общество се сблъскват две на пръв поглед несъвместими явления. От една страна, жената притежава права и възможности, равни с тези на мъжа, от друга – нормите и ценностите на патриархалното семейство до голяма степен продължават да се утвърждават (Стоянова-Енчева 2020).

Друга, често срещана представа за жената философ, е, че тя непременно трябва да бъде със силен характер, но жените са твърде емоционални. Този стереотип се възпроизвежда твърде често. Според Костина един от най-разпространените митове е, че жената не може да бъде учен в истинския смисъл на думата. В науката и философията практически няма много открития, направени от жени (Костина 2017). За жената винаги е определящ външният вид по един или друг начин. Ако тя се отличава с особени постижения в своята област, с разум и способност за критично мислене, то тогава на нея ѝ биват приписвани мъжки черти, т.е. тя „мисли като мъж“. Неслучайно книгата на Ото Вайнингер „Пол и характер“ предизвиква вълна от възмущение сред жените. На първо място, той определя жената като „малощенна“. Като аргумент в полза на това твърдение, той изтъква недостатъчния брой жени с изключителни постижения, в сравнение с мъжете (Вайнингер 1991).

Действително, ако се върнем назад в миналото, прави впечатление, че жените философи са рядкост и често имената им се споменават на спътници или вдъхновителки на мъже философи. Историята на философията познава немалко такива примери. Оксана Щайн анализира в исторически план образа на жената във философията. Според авторката в историята на философията се открояват около 57 женски имена (Штайн 2015). От Античността до днес присъствието на жените във философията не е много убедително. Според Щайн това лесно може да бъде доказано, като се отвори който и да е учебник по философия. Веднага прави впечатление, че направените препратки са почти изцяло към мъже философи. В история на философията се срещат имената на Теано (жената на Питагор) или Ксантипа – съпругата на Сократ, но информацията за тях е оскъдна. За Щайн един от важните въпроси, който стои пред нас, е: какво определя съдбата на жените в история на философията от Хипатия до Симон дьо Бовуар. Дали в основата на техните възгледи стои техният характер, личността им, или исторически трагедии (Штайн 2015)? Без оглед на социално-половата ориентация те оставят следа във развитието на философията. Много от тях жертват живота си, семейството си в името на философията, което по думите Оксана Щайн се определя като вид аскетизъм в името на науката. Голяма част от тях успяват с цената на много усилия да утвърдят своето място във философията. Пишат се книги, правят се филми, с които техните роля и принос биват признати. Важно място е отредено на много от тях (Штайн 2015).

Голям дял от съвременните изследвания под въздействието на феминистката теория и завръщането на интереса към история на философията разкриват имената на много жени, допринесли за развитието на философията. Едно по-задълбочено проучване би могло да даде по-ясна картина за мястото и ролята на жената във философията. Множество изследвания сочат, че все пак жените невинаги са били представени толкова периферно. Напротив, Томас Стенли в своята „История на философията“ споменава 24 имена на жени философи от древността. Нещо повече – Жил Менаж споменава над 70 имена на жени философи, сред които представители на различни школи от Античността – платонизъм, питагорейство и др. Появя-

ват се и редица трактати, посветени на образованието на жените. Дори през XIX век продължават да се правят проучвания за жените философи. Голяма част от текстовете свидетелстват за интересите на жени в областта на натурфилософията след 1660 г. Жана Дюме и Афра Бен се повлияват от възгледите на Коперник. Изключително влияние в тази област е и Маргарет Кавендиш, която публикува множество произведения в полето на естествената философия². Интерес представлява личността на Ан Конуей, една от водещите фигури сред кеймбриджките платоници. Запазена е част от нейната кореспонденция с Хенри Мор, посветена на Декартовата философия. Произведението, с което остава в история на философията, е публикувано след нейната смърт със заглавието „Принципи на най-древната и модерната философия“. В него се срещат коментари върху възгледите на Бенедикт де Спиноза и Томас Хобс. Не е тайна, че едно от най-интригуващите произведения на Рене Декарт – „Страстите на душата“ е провокирано от желанието на Декарт да помогне на Елизабет, принцесата на Бохемия, да разбере истинския смисъл на страстта. Нейните писма до философа разкриват някои слабости на възгледите му за връзката между душата, тялото и свободната воля³. През XVII век в Англия се появява и Мери Астел. Тя е философ и писател. Добива особена популярност със застъпничеството си за равни образователни права за мъже и жени. По този начин Астел печели прозвището „първата английска феминистка“. Тя написва наръчник със съвети към жените за подобряване на техните способности за разсъждение, работа, която е повлияна отчасти от възгледите на Декарт. Почти по същото време във Франция е написан един от най-интересните философски текстове на континента с автор жена. Това е трактат, посветен на морала и политиката, който засяга темите за свободата, науката и авторитета. Автор на този текст е Габриел Сучон. Откъси от нейната работа са публикувани в

---

² THE WORLD'S ONLINE ENCYCLOPEDIA, достъпна на: <https://www.encyclopedia.com/>

³ THE WORLD'S ONLINE ENCYCLOPEDIA, достъпна на: <https://www.encyclopedia.com/>

различни научни списания, но тъй като произведението е публикуван под псевдоним, Сучон бързо изпада в забвение⁴.

Такава е съдбата на много от жените, дръзнали да се занимават с философия в едно патриархално устроено общество, което ясно дефинира техните задължения и функции и ги държи настрана от занимания, достъпни предимно за мъжете. Въпреки техните приноси в областта на философията имената им бързо биват забравени. Може би фактът, че жените са лишени от възможността за образование за дълъг исторически период, е предпоставка тяхната роля да остане недооценена.

В исторически план развитието на философията е белязано от много противоречиви моменти, които до някъде се определят от социокултурните нагласи в различните общества (Белогашев 2019). Твърде много са препятствията, с които се е сблъскала всяка от жените, поела по трудния път на философията. Твърде много са и днес. Макар че в съвременния свят жените имат равни права и възможности с мъжете, все още има области на науката, които се възприемат като по-типични за единия или за другия пол. Това не означава, че жените са по-малко представени в тези области или не са допуснати до тях изобщо. Според Хелън Бийби, автор в областта на философията, стандартите във философията, а и не само в нея, се определят от това, което е типично. Приемайки стереотипа, че философията е област, която в исторически план е представена предимно от мъже, то жените се разглеждат като „нетипични“ философи, които трябва да положат усилия, за да се доближат до „типичния философ“. Тоест става дума за неявни пристрастия и стереотипи, без оглед на това дали стереотипът е верен, или не. Един от въпросите, които поставя Бийби, е дали това, което дистанцира по някакъв начин жените от философията, не е „културата“ на философската дискуссия (Веебе 2013). Тук е необходимо според авторката да се направи разграничение между стил и съдържание на дискуссията. Ако се приеме, че философските дискусии имат предимно агресивен характер, и се признае, че бойното и агресивно поведение културно се счита за мъжествено поведение – независимо дали това е наистина вярно –

---

⁴ THE WORLD'S ONLINE ENCYCLOPEDIA, достъпна на: <https://www.encyclopedia.com/>

отчуждаващите ефекти на такова поведение могат да се разглеждат като предпоставка за стереотипна заплаха. Това води до предположението, че подобен характер и стил на дискусиата може да бъде отчуждаващ за жените (Beebe 2013). Такова допускане насочва дискусиата за жените във философията в друга посока. Може би проблемът не е в това, че те не биват допускани до философията или реализацията в тази област е по-трудна, а по-скоро че те се отчуждават от нея. Бийби привежда доказателство в тази посока, позовавайки се на статия от 2009 г. в британското списание „Философи“, която твърди, че делът на жените, изучаващи философия, е по-малък от този на мъжете (Beebe 2013). Според Бийби приблизително равен брой мъже и жени завършват бакалавърска степен по философия, броят на жените намалява в магистърските програми. Причината за това според нея може да се корени поне отчасти в културата на агресивния спор. Бийби защитава тезата, че философията по своята същност е състезателна дисциплина. В общия случай философите не могат да докажат своите теории напълно. Изложените аргументи обикновено разчитат на предположения и често не достигат дедуктивна валидност (Beebe 2013). Когато дадена теза се защитава на конференция или семинар, обикновено се представят аргументи, а публиката има право да приеме, че аргументът започва от правдоподобни предпоставки и предвид тези предпоставки е разумно убедителен. Дискусиите често имат конфронтационно отношение, което е напълно различно от философското съдържание на тези дискусии (Beebe 2013). Такъв тип поведение може да бъде възприет и от жени, което подсказва, че коренът на проблема се крие в стереотипите, без значение дали те са верни, или не. Предизвикателството, пред което са изправени и мъжете, и жените, е възможността за преодоляване на стереотипите, тъй като академичните занимания, в която и да е област на науката не са обвързани със специфика, която да е свързана с определен пол. Въпреки че през последните години броят, на жените, в науката значително се е увеличил в някои страни, то в други ситуацията е съвсем различна. Изследване от 2014 г. представя как националните различия имат ключова роля по отношение формирането на стереотипите в науката, които свързват мъжете повече с науката отколкото жените. Това важи дори за

страна като България, в която жените в науката са приблизително половината от научните работници (Miller 2014). Ако в миналото тази ситуация би могла да се обясни с ценностите на патриархалното общество, то днес един от основните приоритети в сферата на науката и образованието на ЕС е подобряване на възможностите за развитие на кариерите на изследователите в Европа.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

1. Вайнингер 1991: Вайнингер, О. Пол и характер. Ренесанс, София // **Vayninger 1991:** Vayninger, O. Pol i harakter. Renesans, Sofia.

2. Белогашев 2019: Белогашев, Г. Предметът на философията в презентационистката теория на Американския неореализъм, В: Библиотека Библиотека „Диоген“, Философията: предизвикателства и перспективи, книга „Философия“, том 27 (2). // **Belogashev 2019:** Belogashev, G. Predmetat na filosofiyata v prezentatsionistkata teoria na Amerikanskiya neorealizam, V: Biblioteka Biblioteka „Diogen“, Filosofiyata: predizvikelstva i perspektivi, kniga „Filosofia“, tom 27 (2).

3. Костина 2017: Костина, А. Женщина в науке и философии: доминирующие мифы и действительность, Московский гуманитарный университет. // **Kostina 2017:** Kostina, A. Zhenshtina v nauke i filosofii: dominiruyushtie mif i deystvitelnosty, Moskovskiy gumanitarny universitet.

4. Стоянова-Енчева 2020: Стоянова-Енчева, О. Равенството на полове – еволюция и актуални проблеми // Полова диференциация в академичната среда, т. 1., ИВИС, Велико Търново. // **Stoyanova-Encheva 2020:** Stoyanova-Encheva, O. Ravenstvoto na polovete – evolyutsiya i aktualni problemi // Polova diferentsiatsia v akademichnata sreda, t.1, IVIS, Veliko Tarnovo.

5. Узунова, Стоянова-Енчева, Стоева, Георгиев, 2020: Узунова, Д., Стоянова-Енчева, О., Стоева, И., Георгиев, В. Представяне на резултати от социологическото изследване по проект: „Полова диференциация в академичната среда“ // Полова диференциация в академичната среда“, т. 1, ИВИС, Велико Търново. // **Uzunova, Stoyanova-Encheva, Stoeva, Georgiev, 2020:** Uzunova, D., Stoyanova-Encheva, O., Stoeva, I., Georgiev, V. Predstavlyane na rezultati ot sotsiologicheskoto izsledvane po proekt: „Polova diferentsiatsia v akademichnata sreda“ // Polova diferentsiatsiya v akademichnata sreda“, t.1, IVIS, Veliko Tarnovo.

6. Хегел 2000: Хегел, Г. Философия на правото, Гал-Ико, София. // **Hegel 2000:** Hegel, G. Filosofia na pravoto, Gal-Iko, Sofia.

7. **Штайн 2015:** Штайн, О. Женщина в истории философии и философия в истории женщины, Русской христианской гуманитарной академии. // **Shtayn 2015:** Shtayn, O. Zhenshtina v istorii filosofii i filosofiya v istorii zhenshtin, Russkoy hristianskoy gumanitarnoy akademii.

8. **Beebee 2013:** Beebee, H. Women and deviance in philosophy, In: Women in Philosophy: What Needs to Change?, Oxford University Press.

9. **Buber, Berghammer, Berghammer 2011:** Buber, I., Berghammer, C., Berghammer, A. Doing Science, Forgoing Childbearing? Evidence from a Sample of Female Scientists in Austria, Vienna Institute of Demography Austrian Academy of Sciences, Austrian Academy of Sciences.

10. **Ivanova 2017:** Ivanova, A. The Trustworthiness of Science. Toward an Axiological Notion of Scientific Objectivity, Dialogue and Universalism, In: Journal of The International society for universal dialogue, Vol. XXVII, № 3.

11. **Lombrozo 2013:** Lombrozo, T. Name Five Women In Philosophy. Bet You Can't, доступно на: <https://www.npr.org/sections/13.7/2013/06/17/192523112/name-ten-women-in-philosophy-bet-you-can-t>

12. **Miller, Eagly, Linn 2014:** Miller, D., Eagly, A., Linn, M. Women's Representation in Science Predicts National Gender-Science Stereotypes: Evidence From 66 Nations, In: Journal of Educational Psychology, American Psychological Association.

13. **Ménage 1690:** Ménage, G. Historia mulierum philosopharum. Lyon.

14. **Uhlmann, Cohen 2007:** Uhlmann, E., Cohen, G. I think it, therefore it's true": Effects of self-perceived objectivity on hiring discrimination, Organizational Behavior and Human Decision Processes, Elsevier.

15. **Saul 2013:** Saul, J. Implicit Bias, Stereotype Threat, and Women in Philosophy, In: Women in Philosophy: What Needs to Change?, Oxford University Press.

16. **Stanley 1687:** Stanley, T. A History of Philosophy, 3 vols. London.

17. The World's Online Encyclopedia, доступна на: <https://www.encyclopedia.com/>